

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Бойчо Й. Бойчев

на дисертационен труд на тема: “Културна каузалност на еврейската екстраполяция в психологията”

за присъждане на образователна и научна степен „доктор”, научно направление „Психология” (обща психология)
разработена от Виктор Тодоров Добрев

Работата е в обем от 264 страници. Разработена е в увод, три глави с общо шестнадесет параграфа, заключение и изводи, както и речник на специфичната терминология. Цитираната литература е от 73 източника – 61 на кирилица и 12 на латиница. В самия текст са направени 214 цитирания, позовавания и коментари „под линия”. Те са коректни и отговарят на използваната литература в библиографията.

Докторантът е предоставил за защита един пълноценен (и обемен) текст, в който са показани завидни умения за изясняване на цялостния концептуален план, за анализ и обобщение на теоретичните източници и конкретните примери („жизнени проекти”), за формулиране и структуриране на главното и същественото в тематичното ядро на дисертацията. Той демонстрира и способности да проблематизира в доста широк културно-исторически план, както и да съсредоточва вниманието в конкретно-теоретични психологични концепции. Впечатляващ е стремежът към обхватност, изчерпателност и прецизно детайлизиране на основните въпроси, поставени и разисквани в докторската дисертация. Заедно с това е налице задълбоченост, много добро познаване на историческия и теоретичен материал, допълнени с лична причастност към тематиката (която аз следя от близо десет години), а в доста участъци на текста – и с образцов теоретичен изказ.

Избраната тема е не само оригинална, но и изключително актуална. Нейната актуалност произтича както от „невидимото овладяване” (а в някои аспекти – и на съвсем видимото) на основни направления на съвременната психология от евреите, но и от въпроса за причините и трансформациите довели до това. Темата, следователно, се занимава не просто с историческия процес довел до еврейската екстраполация в психологията, но и с базисния ментален, културен и религиозен (заедно с това – и антирелигиозен) фундамент, който е направил възможно това. Това се допълва и с процесите в съвременния свят, които се основават на религиозното противопоставяне и противоречията в тенденциите за секурализация и десекурализация, които излизат отвъд чисто политическите си рамки и навлизат в един по-дълбок психологичен план на преживяването на света. Оценката е следствие на избраната методика, а последната отговаря на качествения подход при анализа на темата.

В увода авторът формулира изходната си позиция за ролята на евреите в психологията: “Каузално, достигайки до същинското формиране и реализацията на психологията като самостоятелна наука изведнъж авторското пространство на водещите концепции се изпълва с психолози от еврейския културен континуум. По данни на Американската асоциация на психолозите от седемте основни направления (функционализъм; бихевиоризъм; гешалтпсихология; психоанализа; хуманистична и когнитивна) евреите са основоположници на четири.” (с. 3) Заедно с това докторантът последователно и с помощта на достатъчен фактологичен материал стига до извода за това, „че специфичната еврейска индивидуалност и

черти са водили евреите към психологията в ранните ѝ дни” (с. 13) и извежда хипотезата, че “... в голяма част от психологията като наука, се откриват психологични артефакти като рефлексия на еврейския културен феномен. На базата на епистемологична културно-психологическа саморефлексия е възможно творчеството на водещи психолози от еврейски произход да бъде интерпретирано като "мицва", т. е. като научно споделяне на еврейския културно-религиозен феномен.” (с. 15) Освен това в увода са обозначени обектът („еврейската културна общност” – с. 15); предметът („екокултурните специфични компоненти на тази общност” – пак там); задачите („разглеждането на генетичната епистимология; контекстуалността на познанието в светлината на схемата на Завелкинг; „битовото познание” като фактор за формиране на феномена; формирането на нравственото поведение и дълбоките вътрешни отговорности под влияние на духовния характер на понятието за Бога; социалното поведение като резултат от взаимно изучаване от страна на етническите групи; ролята на комуникацията в адаптивния процес и използването на информацията в межкултурните интеракции; модели на промяна на културната идентичност и възприемане на чужда култура; форми на акултурация” – с. 16); методите („мултистратегическата концепция на качествения подход: биографични методи (качествен анализ на текста, психоаналитична интерпретация на текста, обективна херменевтика, конврсационен анализ); етнографско-исторически анализ; екзистенциален анализ – пак там), както и емпиричните референти и критериите за верификация.

Първа глава е посветена на културнопсихологическата специфика на еврейския етнос. В първия параграф на тази глава е разгледана спецификата на религиозния феномен на староеврейските общности. Изявеният монотеизъм контрастира с езическия политеизъм и поставя еврейската общност в специфично отношение спрямо останалия свят. Според докторанта, артефактите от еврейската култура и религиозния феномен по категоричен начин очертават извода, че в тази култура през сакрализацията на битието и концентрация върху Абсолюта се развива особена предразположеност и акцент върху психологичните компоненти на душевния живот. През трите книжовни артефакта се изграждат в съзнанието на всеки евреин съответно *интуиция и прозрение* през Та На Ха, *логика* през Талмуда и *светоглед* през Кабала – фундаментални качества за всеки психолог. Заедно с това добре обоснована е и концепцията за липса на рефлексия в общуването с Бога и произтичащата от това „сила, която действа от диалога в неговото общуване и непосредствената му въвлеченост”. Особено внимание в този параграф е обърнато на *Нефеш терапията* (буквално „изцеляване на душата”).

Във втори параграф са анализирани същността на социалните структури и транскултурални комуникативни стратегии (особено интересни в тази връзка са разсъжденията и изводите относно психологичното значение на парите и тайната), а в трети е представено теоретичното значение на Кабала („предание” – с.62) чрез текстовете на „Сефер Ецер” и „Зехер”. Авторът изтъква, че „несъмнено Кабала произлиза от религията, но тя далеч надхвърля нейните граници, защото това е първата система, която работи с аналитично-дедуктивни

похвати и се гради изключително на натрупан човешки опит, доказан чрез емпирията на математическото моделиране и закономерностите на природата. Тя не е нещо свръхизключително, освен че предлага теория, градяща се на човешкия егоизъм.” В четвърти параграф на първа глава са изведени специфичните особености на еврейската менталност. Авторът определя особеностите на еврейската менталност и техния Психо-Логос, като изтъква че гъвкавостта на мисленето („способност за импровизация и рационализация, стремеж на всяка цена да се погледне в бъдещето, търсенето на алтернативни варианти и скрит смисъл”) и „склонността към самоотричане, което влияе не само на мисленето, но и на характера” са основни характеристики на еврейската менталност, които са „фиксиращи в езика и обичаите”.

Във втора глава са изведени моделите, механизмите и специфичните особености при трансфера на менталност на еврейството в психологията като наука. В първият параграф са дефинирани моделите на психологическата хетеростаза и самореализацията през транспективният анализ и телеологичният подход. Според автора, социалното се индивидуализира, носейки със себе си най-съществената информация за себе си – своята хетеростазна природа, а „хетеростазата е развитие излизащо извън пределите на нормата през нормотворчество и тогава личността е висше ниво на системна организация на човека и негово особено системно (социално) качество обезпечаващо хетеростазата като водещ принцип, през които се осъществяват социалната детерминация, дейност и поведение” (с. 87), а понятието *личност* „... се схваща по нов динамизиращ начин, като свръхадаптивна нормотворческа природа на човека” (с. 88). Във

втори параграф е представено влиянието на етническата стигма върху личностната биография, като това се изразява в три аспекта: стремеж за бърза социална адаптация към новата среда, изграждане на вътрешногруппова консолидация и поглед назад. Третият параграф е посветен на мистичната личност, като тук „фокуса на внимание не е върху общия характер на мистицизма като феномен и конкретните му прояви, а се акцентира върху самия носител на мистичното явление – човека” (с. 125). Разгледани са особеностите на мистичната личност, семейството като канал за формиране на мистичната личност и социално-психологическата типология на мистичната личност.

Трета глава “Психологията като жизнен проект в биографията” е изградена върху концепцията на професор Дончо Градев и е свързана с дефинирането на биографията като реализация на личностната житейска стратегия (с. 142). Всъщност тя анализира в светлината на авторовата логика осем основни психологични концепции, на чиито създатели са посветени и съответните осем параграфа от нея (в деветия се отделя внимание и на онези психолози – евреи, при които липсва влиянието на родната култура – с. 246-249). Тя започва със своеобразно въведение (стр. 142-147), след което последователно се проследява “участието” на Левин, Фройд, Сонди Фром, Виготски, Маслоу, Морено и Франкъл в аргументирането на цялостната концепция. Трябва да се отбележи, че авторът е направил това коректно, с мярка и чувство за отговорност. Затова и констатацията му в заключението, че е привел достатъчно аргументи в защита на изказаната в увода хипотеза не звучи нито празнословно, нито самохвално, а именно, че работата трябва да бъде разглеждана и

възприемана като аспект на една критична психология, а един от „приоритетите и е критичната преценка на историята на психологията” (с. 250).

Като цяло дисертационният труд на Виктор Добрев показва изключителна компетентност в избраната тематична област, добро чувство за композиране и структуриране на текста, отлично боравене с езика и изразните средства. Според мен работата има приносен характер както в областта на история на психологията, така и в тези на кроскултурната психология и културната антропология. Отразените в автореферата приноси отговарят на съдържанието и концепцията на автора. Бих казал, че дори са скромни с оглед на това, че Виктор Добрев е разработил труд, който е изключително авторски центриран и няма аналог в съвременната българска психология. Според мен приложените публикации са достатъчни и съдържателно свързани с дисертационния труд. Авторефератът към доктората вярно отразява съдържанието му, но заедно с това и много добре го резюмира.

Познавам Виктор Добрев и като студент и като колега. Неговото постоянство, задълбоченост и причастност към научната работа са изключително приятен факт. Смятам, че работата му има всички достойнства да получи положителна оценка от научното жури.

Заедно с това тя притежава и слабости, които не променят положителната ми оценка. Те са отстраними и тяхното посочване няма за цел да подложи на съмнение успешността на дисертацията. Първо, уводът е прекалено дълъг (14 страници) и в него са налице излишни експликации, които го “разводняват”, като тяхното място би могло да бъде намерено в основния текст. Второ, на места са допуснати

технически грешки, които дразнят на фона на качествения текст. Всичко това отдавам не на недобросъвестност на автора, а тъкмо обратното – на желанието му да бъде максимално обоснован. Трето, в някои участъци на текста докторантът излишно се е увлякъл в изясняване и обяснение на терминологията и в по-обширни екскурси в гранични тематични полета. Същевременно, трябва да изтъкна, че е свършена и много работа по отстраняването на неточности при цитирането и позоваването. С прилагането на „Речник на специфичната терминология” (с. 264) е удовлетворена предходна моя критична бележка. Лично аз (като философ) съм напълно удовлетворен от интересната “постановка” и интерпретация на проблемите в предложения ми за рецензия текст.

Както споменах, моята оценка за докторската дисертация е изцяло и категорично положителна. Надявам се, че членовете на научното жури ще я оценят по същия начин и ще вземат решение за придобиване на докторанта Виктор Добрев на научната и образователна степен „доктор”.

гр. Варна

Рецензент:

12. 05. 2013 г.

Доц. д-р

(Б. Бойчев)